

Horánszky Nándor

Kisgyermeket váró családok longitudinális vizsgálata

A demográfiai hullámhegyek és hullámvölgyek, az egyke-kérdés, a társadalom egyszeri újratermelődése (a kétgyermekes családok térhódítása), a népesség (relatív) fogyása, a születésszabályozás, az abortusz, annak mértéke, oka s társadalmi, erkölcsi, vallási megítélése, politikai felhangjai napjaink időszerű, sokakat foglalkoztató, megoldásra váró problémái; emellett a „nemzethalál” víziója, a nemzet elöregedése, az időseket eltartók számának csökkenése, népesedéspolitikai intézkedések, újabban a munkanélküliség társadalmat súlyosan érintő kérdése mind-mind olyan tényező, amely le nem zárható, szükségszerű és elkerülhetetlen vitákat kavart és kavart a magyar társadalom életében. Éppen ezért öröndetes, hogy a viták mellett üdvözölhetünk olyan egzakt vizsgálódásokat, amelyek keresik a jelenlegi helyzet kialakulásának okait, azok összetevőit, s ennek alapján néhány szociális, népesedéspolitikai intézkedés megtételéhez is alapot szolgáltathatnak. Az alább ismertetett könyv (a felmérésre rendelkezésre álló anyagi lehetőségek miatt) szerény, de fontos és korrekt dokumentum ezen a téren.

A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Szociológia Tanszéke figyelemreméltó, időszerű és fontos sorozatot indított útjára „Házasság, család, gyermek (Családszociológiai műhelytanulmányok)” címmel. A sorozatszerkesztő a tanszék tanára: Kabai Imre. Az ő nevéhez fűződik az első négy kötet is, mely az OTKA támogatásával (OTKA I/3) „A kisgyermekes családok longitudinális vizsgálata” kutatás keretében jelent meg.

A kutatás tárgya az első gyermeküket váró szülők családi viszonyainak feltérképezése, a népesedési folyamatokkal való összefüggések feltárása, illetve az első gyermek születése után beállt változások, hatásmechanizmusok mibenlétének feltárása, kérdőívek segítségével.

Az első kötet – „Az első gyermekre várva...” címet viselő, a kutatás különböző szakaszaiban készült három elemző tanulmány – a vizsgálat eddigi eredményeit foglalja magában (beleértve a családi háttérre vonatkozó megállapításokat és a mai demográfiai helyzet bemutatását). A második kötet tartalmazza a külön a feleség (A), s külön a férj (B) számára készült, az élet minden területére kiterjedő, sokszor intim kérdéseket

(176, ill. 162 kérdés a következő területeken: gyermekkor, szülői család; életút 14 éves kortól; házasságtörténet; tevékenységrendszer; munka, munkahely; jövedelemre vonatkozó adatok; kapcsolat rokonokkal, ismerősökkel; házasságuk értékelése; családtervezés, a gyermek megjelenése a családban; az elégedettség érzése; lakókörnyezet, lakáskörülmények.) A kérdések összességükben egyeznek egymással, csupán a férfi és nő helyzetéből adódó különbségekre vannak – szemmel láthatóan szakszerűen és igényesen – tekintettel. (Például a házasságtörténet, a házasság értékelése, a tevékenységrendszer esetében.) Vonatkozik ez a negyedik kötet kérdéseire is, amelyeket már az első gyermek születése után tettek fel a szülőknek. (Ez utóbbi felmérés eredményeit egy későbbi kötetben tervezik kiadni.) A harmadik kötet az elsőnek az angol nyelvű változata.

A kötetek tárgyilagos ismertetése megkívánja, hogy a recenzens – aki azonosul a szerző szándékával s gondolataival – néhány kérdést fogalmazzon meg.

1. Mennyire lehet egy bevallottan nem reprezentatív felméréssel a kitűzött célt elérni, azaz a demográfiai kátyúból való kivezető utat megkeresni?

A meginterjúvált családok száma 416 volt, e családok öt jellegzetes településtípushoz tartozó helyen élnek (Budapest, Debrecen és Hajdú-Bihar megye középső, illetve dél-keleti részén lévő „település-csoportjaiban”, idesorolva Balmazújvárost és Berettyóújfalut). Ezek az alminták tehát viszonylagosan tükrözik a népesség, a populáció megoszlását. A kérdőívek a legkevésbé iskolázott populáció esetében azonban csak kevéssé voltak alkalmazhatók, ezért az „érintett réteget” – kényszerűségből – kihagyták a felmérésből. Ebből következően az eredmények csak megközelítően adhatnak hű képet, de a megkérdezett rétegre nézve használhatóak, pontosabban jó kiindulópontot jelentenek. Számos szignifikáns adat megerősíti a felmérés hitelességét.

2. Tekintettel a folyamatosan bekövetkező rendszerváltozásra – hogy csak az azzal járó gazdasági gondokra utaljunk –, mennyiben lehet az 1986-ban kezdődött vizsgálatok eredményeinek érvényességét jelenleg is elfogadni? Például a „vállalna-e több gyermeket?” kérdésre adható mai válasz esetében. Úgy vélem, annak ellenére, hogy a nem öröndetes változások (pl. munkanélküliség) a felmérés kérdéseinek csak egy szűkebb körét érintik, s miután az előbb említett réteget kihagyták a felmérésből, az eredmények ebből a szempontból is korlátozottan tekinthetők.

3. Milyen konkrét és hasznosítható eredményekkel szolgál a felmérés?

A számszerű adatok, grafikonok, diagramok, táblázatok sokasága következtében csak néhány érdekes adat, tény kívánkozhat ismertetésünkbe a mélyebb összefüggések, változók, szignifikancia értékek, a szórás aránya, variancia-analízisek nélkül. Épp ezért szükséges megemlíteni az 1-3. táblázatot, amelyek 15 változó (testvérei száma, vallásos-e, házasságuk időtartama, boldog-e a házassága stb.) segítségével mutatják be a kívánt gyermekszám összefüggéseit, néhány alapváltozóval.

Érdekesebb megállapítások: a szülők kívánságának összesített eredménye átlagban 2,1 gyermek világrajtette. – A 6. ábra többek között a kívánt gyermekek számát illetően az életkor, az iskolázottság, a lakóhely urba-

nizációs szintje és a vallásosság tényezőit mutatja be. A férfiaknál az iskolázottság, a nőknél a vallásosság a legerősebb motiváló tényező a több gyermek vállalására. (Ezt megerősíti a 4. ábra is.) Ugyanakkor a kívánt gyermekszám ott a legmagasabb, ahol mindkét fél vallásos. (Ezen házastársak aránya 12%.) A legkevésbé motiváló tényező a férfiaknál a vallásosság, a nőknél pedig az urbanizációs szint. Érdekes, hogy a megkérdezettek testvéreinek száma nincs kimutatható kapcsolatban a gyermekszámmal. Ugyanakkor a boldogságérzés (variancia-analízissel) a legerősebb magyarázó tényező. – A megkérdezettek csupán 2%-a érzi rossznak, boldogtalannak a házasságát. – A megkérdezettek 67%-a vallja, hogy a boldogsághoz kell a gyermek.

Fontos vizsgálati eredmény az is, hogy a tervezett gyermekek száma annál kevesebb, minél később születnek. Ebben a tekintetben a férfi és a nő álláspontja között nincs lényeges különbség. – Meglepőnek mondható eredmény, hogy a kívánt gyermekszám az önálló lakással rendelkezőknél a legalacsonyabb, míg a szülőknél lakók esetében a legmagasabb. Érdekes tény, hogy a gyermek „tervezése” és az anyagi helyzet nincs szignifikáns összefüggésben a kívánt gyermekszámmal (a nemeken belül azonban van eltérés).

A felmérték 12%-ának volt már abortusza. – A nők 20%-a, a férfiak 35%-a nem ismeri a meglévő népesedéspolitikai intézkedéseket.

4. A vizsgálati eredmények láttán lehet-e, hogyan lehet befolyásolni a családok helyzetét, a népesedési folyamatokat, azaz változtathatók-e a demográfiai magatartásmódok?

A kötetet kísérő tanulmányban (A demográfiai viszonyok alakulása és a család) sikerült megnevezni néhány olyan demográfiai gondot kiváltó okot, amelyek „sajátosan magyar jelenségek”. (Abortuszkérdés, a demográfiai hullámhegyek és hullámvölgyek váltakozása, az ezeket követő népesedéspolitikai intézkedések stb.)

A demográfiai problémák és a családok belső viszonyainak átalakulása között szoros összefüggés van. Ebből következő feladat a feleségek „családösszetartó funkciójának” megerősítése, „társadalmi szintű rendezése”, hiszen az adatok bizonyították, hogy a kulturált feleség szerepe a család harmonikus kapcsolataiban döntő tényező. (Ld. a család belső viszonyait tükröző 4. és 5. ábrát.) Ez a tény a nő szerepének sok esetben áldozatokkal járó átértékelődéséhez is vezet, érintve a „női egyenjogúsítás”, emancipáció politikailag eddig vallott – a családot sok esetben háttérbe szorító – felfogását.

A másik következtetés, hogy a különféle okokból bajba jutott családok számára speciális szociális intézmények kialakítása szükséges.

Mindezen folyamatok, intézmények beindulása esetén a vizsgálati eredmények hasznos adatokkal szolgálhatnak, s közelebb juttathatnak a „demográfiai magatartás és a családi élet közötti összefüggések megismeréséhez”. A felmérés végső soron lépcsőfoknak tekinthető a valóság, s ennek nyomán a teendők teljes megismeréséhez, különös tekintettel arra, hogy az első gyermek születése után feltett kérdésekre még nem olvashatjuk a kiértékelt válaszokat.

A következtetések magukért beszélnek, de feltehető a nehezen megválaszolható utolsó kérdés. Mikor lehet ezeket az eredményeket – mégha azok korlátozottak is – a gyakorlatban hasznosítani? S vajon mennyire izgalmas képet kaphatunk majd a második felmérés eredményeinek tükrében, a társadalmi átalakulások hatására kialakult vélemények alapján?

Irodalom

(Kabai Imre: Az első gyermekre várva...1. Elemző tanulmányok. 2. Kérdőívek. Debrecen, KLTE Szociológiai Tanszék, 1992. – Kabai Imre: Kisgyermek a családban. Kérdőívek. Debrecen, KLTE Szociológiai Tanszék, 1992. Házasság, család, gyermek. Családszociológiai műhelytanulmányok. 1,2, 4.)

FELHÍVÁS

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Szociológiai-
és Szociálpolitikai Intézete által meghirdetett
terület- és településfejlesztési továbbképző szakra

A szakosító továbbképzés célja, hogy a helyi-, regionális és országos közigazgatásban dolgozók, az államigazgatáshoz, a tervezővállalatokhoz, a településfejlesztéshez kapcsolódó gazdálkodó szervek munkatársai számára átfogó ismereteket adjon a terület- és településfejlesztés, a helyi-, regionális és országos közigazgatás elméleti, módszertani és gyakorlati kérdéseiről, megismertesse a hallgatókat a regionális fejlesztés, a településpolitika és az önkormányzatok irányításának nemzetközi tapasztalataival, s fejlessze a tudatos helyi-területi politika gyakorlásához szükséges készségeket.

A továbbképzésben felsőfokú diplomával rendelkezők vehetnek részt. Az oktatás időtartama: két év. Sikeres tanulmányaik végén a résztvevők terület- és településfejlesztő szakos egyetemi oklevelet kapnak.

Az oktatási feladatokat az ELTE és a Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézeteinek munkatársai, meghívott elméleti és gyakorlati szakemberek, esetenként külföldi szakértők látják el. A foglalkozások szemeszterenként négy alkalommal, havonta egyszer: csütörtökön, pénteken és szombaton lesznek.

A továbbképzést Enyedi György professzor irányítja.

A képzés önköltséges, a tandíj szemeszterenként 25.000 Ft.

Jelentkezési határidő: 1992. május 10. Jelentkezési lapok az ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézetében (1088 Budapest, Pollack Mihály tér 10.) igényelhetők. A jelentkezők júniusban felvételi beszélgetésen vesznek részt.

Az első két szemeszter alapozó jellegű. Tantárgyak: bevezetés a regionális tudományokba, regionális gazdaságtan, regionális politika, területi társadalmi tervezés, környezetpolitika és civil társadalom, közigazgatási alapismeretek, a modern közgazdaságtan irányzatai, politikatudományi alapismeretek, a társadalmi konfliktusok szociológiája, települészociológia-urbanisztika, szervezetszociológia, szociálpolitika.

A második tanév két fő iránya: településfejlesztő és humán- (szociál-, egészségügy-, oktatás-) politikus. Ekkor a szakdolgozati témaválasztásban kifejeződő egyéni érdeklődéshez, az évfolyamok szakmai összetételéhez igazodó választható tantárgycsoportokat hirdetünk meg.

A képzés kezdete: 1993. szeptember.